

2. STANDARD UČITELSKÉ KVALIFIKACE SE ZAMĚŘENÍM NA OSOBNOST UČITELE

Učitelství má v naší kultuře tisíciletou rozporuplnou tradici. Postavení a funkce učitele se proměňovaly v čase v závislosti na historických sociokulturních podmínkách. V některých obdobích se věnovala pozornost i problémům učitelovy osobnosti, požadavkům, které měli učitelé jako tuto osobnosti splňovat.

Za mnohé doklady z historie uveďme alespoň dva:

Plátón vystihl dialogický charakter veškeré výchovy jako tuto mravní odpovědnosti za chovancovo lidství. Nad pouhou rutinu vyučování (techné) vysoko pozvedá ethos učitelovy osobnosti.

Obdobné ocenění psychologické a mravní podstaty působení i vlivu učitelovy osobnosti najdeme u **Quintiliana**: Učitel má mít k žákům vztah otcovský (zastupuje rodiče), nemá být ani příliš přísný ani nadmíru laskavý, aby nebudil ani nenávisť ani pohrdání. Má být prost chyb a chyby netrpět. Ovládá svůj hněv, ale nepřehlíží jeho příčinu. Je nejvyšš pracovitý a vytrvalý, prostý a srozumitelný. žáky chválí, ne skoupě ani mnohomluvně, aby nezpůsobil omrzlost (když žákům chybí povzbuzení) ani bezstarostnost a lehkověrnost (když jsou chváleni nadměrně). V úsilí napravovat žáky není drsný, neponižuje a neuráží. Především si uvědomuje, že je živým příkladem, předmětem možné nápodoby a vzoru pro rozvoj žákovy osobnosti. Nejmocněji působí živým slovem, je-li respektován a milován.

Nová doba prohlubuje poznání podstaty výchovy a vzdělávání jakožto procesů socializace a enkulturace a odtud odvozuje pojetí školy i osobnostních rysů učitele. I do současných diskusí doléhá staré. a nové pojetí role učitele, jedno z důležitých témat sporu klasické pedagogiky 19. stol. (herbartovsko-novohumanistické) a reformní pedagogiky, která významně poznamenala vývoj ve 20. stol. A žije svými ideály dodnes. Jednostranné zdůrazňování absolutizované svobody dítěte vedlo až k destruktivním výpadům tzv. černé pedagogiky a antipedagogiky, které se zařadily do proudu postmoderních demontáží dosavadní kultury. (I výchova byla prohlášena za násilí, páchané na dítěti.) Právem byla odmítnuta autoritářská osobnost (dogmatismus, rigidita, moralizování, strohost, panovačnost), ale naprosto bezdůvodně nebyla odlišena od rozumné autority žádoucí (velkorysost, nadhled, vstřícnost, smysl pro humor), která tím byla ke škodě věci zpochybněna.

V prudce se měnící společnosti lze očekávat i nové (často jen přechodné a módní) trendy v pojetí školy a rolí učitele. Jeho osobnost však bude i nadále zárukou rozvoje mladých generací a předávání kulturního dědictví.

Rozmanitou mnohost vlastností lidské osobnosti se lidé od dob Hippokratových pokoušeli redukovat a třídit alespoň do základních typů, kategorií, sdružujících celé množiny lidí do skupin podle určitých znaků chování, reagování na podněty a trvalejšího vyzářování určitého vnitřního naladění.

Známé čtveřici temperamentů . sangvinik, choleric, flegmatika a melancholik se v nové době dostalo vědeckějšího zdůvodnění, než znala antika. Nikoli tělesné šťávy, ale síla, vyrovnanost a pohyblivost nervových procesů jsou základem typových odlišností mezi lidmi. Zavedlo by nás daleko, kdybychom chtěli charakterizovat různé novodobé přístupy k odhalování struktury osobnosti (k osobnostním typologiím).

Omezíme se na typologii, která navazuje na předchozí uznávané směry (Kretschmer, Gross a Heymans, Eysenck, Freud, Adler, Jung aj.) a která se v současné době prověřuje i u nás. Typologie, původně vytvořená W.T.Normanem jako tuto 5-faktorový model, má zejména v USA velkou podporu a je dále rozpracována pod názvem Big-five (Velká pětice). Model se opírá o lexikální výzkum přídavných jmen, která v různých jazycích označují vlastnosti osobnosti. Těch vlastností jsou tisíce (18.000-20.000), každý jazyk má své psychologicko-historické zvláštnosti národní, regionální, lokální. Přesto se daří všechnu výrazovou mnohost utřídít a podřadit pod pětici kategorií, které představují trsy příbuzných vlastností i jejich

protikladů.

V této souvislosti nás nemusí zajímat, jak Velká pětka koreluje s jinými psychodiagnostickými modely, ani jak úspěšně se aplikuje v tom kterém jazyce. Použijeme jí pro potřeby inventarizace žádaných vlastností učitele jako základu, který si podle svých potřeb upravíme.

Jednotlivé vlastnosti původního 5-faktorového modelu jsou syceny jak z vrozených neuropsychických dispozic (temperamentů) tak z rozmanitých kulturně výchovných zdrojů a vlivů.

Jejich trsy označíme všelidskými kategoriemi:

1. **SÍLA** (surgence): smělý . plachý;
2. **LÁSKA** (shoda a kooperativnost): vřelý . chladný , autoregulovaný . nespoutaný;
3. **PRÁCE** (svědomitost): pečlivý . nedbalý;
4. **CIT** (emocionální stabilita): klidný . napjatý;
5. **ROZUM** (inteligence a kreativita): bystrý . těžkopádný;

AD 1) SÍLA (SURGENCE, SPOJOVANÁ S EXTROVERZÍ)

žádoucí jsou kladné vlastnosti faktorového trsu, záporné jsou méně vhodné, ale lze je napravovat a do určité míry kompenzovat výchovou, sebevýchovou, posilováním pozitivního účinku působení kladných vlastností jiného faktorového trsu. (Různí lidé mají různé typové výhody a nevýhody.)

Kladné vlastnosti Záporné vlastnosti

Otevřený	uzavřený
společenský	samotářský
výmluvný, řečný	málomluvný
živý, aktivní	pasivní
energický	neprůbojný

Latinské sloveso *surgo, surgere* znamená zdvihnout se, vztyčit se, vzpřímit se, zvednout se, povstati. Vlastnosti osobnosti tohoto faktorového trsu naznačují, jaký je způsob prezentace daného člověka ve společnosti. Zda stojí vzpřímeně a nebojácně tváří v tvář svému okolí, nebo zda se před ním uzavírá, skrývá, izoluje. V kladném smyslu jde o schopnost

vysílat energii, šířit zájem, získávat, působit důvěryhodně. Sebejisté vystupování, zvládnutá verbální i neverbální komunikace, hlasitost, jasnost, orientovanost v látce i situaci, které je pánem.

AD 2) LÁSKA (AMIKABILITA, PŘÁTELSKOST, LASKAVOST, NÁKLONNOST, SHODA)

Kladné vlastnosti	Záporné vlastnosti
srdečný, přívětivý	autoritářský
vstřícný	odměřený, strohý
tolerantní	nesnášenlivý
empatický	necitlivý, odmítavý
zdvořilý	netaktní, hrubý

Pro učitele je nejvyšší důležitá schopnost pochopit druhé, vcítit se do jejich aktuálního stavu a situace, pochopit pohnutky jejich chování, umět soucítit, sdílet, s porozuměním naslouchat.

Verbálně i neverbálně dává najevo plný a soustředěný zájem o druhé, neskáče do řeči, nebagatelizuje, neironizuje, nepotlačuje.

V učitelské profesi jde o amikabilitu ve vztahu k druhým, ale v zájmu **kooperativnosti** s druhými i o práci na sobě samém, o uvědomělé **sebeřízení**.

Uvědomělé sebeřízení:

Kladné vlastnosti Záporné vlastnosti

asertivita	sebe-podceňování	
sebedůvěra	přeceňování	
sebe-kázeň	sebe-uskutečnění	poníženost, poddajnost
ovládání omezení		panovačnost, agresivita
kontrola		útočnost
hrdost a skromnost		nezřízenost

AD 3) PRÁCE (ČINNOST, AKTIVITA) . vztah k přijatým úkolům

Kladné vlastnosti Záporné vlastnosti

cílevědomost vrtkavost, chaotičnost
 pracovitost, nezi.tnost neochota konat, leda .za co?.
 odpovědnost, svědomitost nespolehlivost
 důkladnost povrchnost
 píle, usilovnost, vytrvalost pohodlnost, netrpělivost
 pečlivost nedbalost

10

Schopnost vytvořit si a dodr.et časový rozvrh, stanovit priority, postupovat podle plánu, ten pru.ně upravovat podle měnících se podmínek, dotahovat úkoly a. do konce. Mít radost z práce, průběhu i výsledku. Učitel má mít pořádek a systém v prostoru a času, je dochvilný, s časem svým i druhých uvá.livě hospodaří. Předvídá důsledky svých opatření, vnitřně mu zále.í na kvalitním splnění úkolu.

AD 4) CIT (EMOCIONÁLNÍ STABILITA)

Kladné vlastnosti Záporné vlastnosti

klidný náladový
 vyrovnaný labilní
 odolný k zátě.i úzkostlivý
 (sebe)jistý nejistý
 rozhodný panikářský

Je .ádoucí, aby učitel uměl překonat trému, nejednal zkratkovitě, nevzdal se při prvním neúspěchu, nedal se vyprovokovat, uměl improvizovat, nedal se vyvést z míry konfliktem, sna.il se ho účinně ře.it, neztrácel motivaci k dosa.ení cíle a podával výkon i v del.ím časovém úseku.

Odolnost k stresu je primárně podlo.ena psychosomaticky a psychomotoricky, ale je mo.no ji posilovat otu.ováním. Je důle.itou slo.kou výkonové kapacity, pracovní zdatnosti.

AD 5) ROZUM (INTELIGENCE A KREATIVITA)

Kladné vlastnosti Záporné vlastnosti

intelekt zvědavý nedostatek invence
 pohotový pohotovosti
 bystrý bystrosti
 logický úsudku
 kritický samostatnosti
 systematický tě.kopádnost, rigidita,
 konformita, závislost

Učitel musí umět argumentovat, logicky usuzovat a postupovat, rozli.ovat podstatné a nepodstatné, zaujímat zdůvodněné kritické nezávislé stanovisko, strukturovat své projevy, jasně a zřetelně formulovat, analyzovat, konkretizovat, pohotově reagovat na nejasnosti, chyby či omyly.

Od učitele se zvý.enou měrou vy.aduje intelektuální kreativita, tak.e podobně jako jsme k základní Pětce připojili trs, týkající se sebeřizení, připojíme i tady trs vlastností, týkajících se **intelektuální profesní kreativity učitele.**

Kreativita orientačně pátrací stimulační

imaginativní motivační
strategická intuitivní
aktivizační operační
iniciační

Disponovat uvedenými vlastnostmi (které se praktickou činností rozvíjejí a cvičí) patří k žádoucím vlastnostem učitele, jejich nedostatek je na překážku jeho úspěšné činnosti.

11

A. potud pokus využít 5-faktorového modelu osobnosti pro potřeby učitelské profese, výběru osobností pro učitelství, pregraduální přípravy i celoživotního vzdělávání a sebevzdělávání.

Tato podkladová studie k osobnostnímu standardu učitele abstrahuje od jiných nezbytných složek jeho profesní kvalifikace, jako je obecné, odborně-vědní a odborněučitelské vzdělání, přesto se získávání této části kvalifikace (odborné kapacity) i získávání a rozvíjení příslušných vlastností bezprostředně dotýká, stýká a prolíná.

Podobně abstrahuje i od základních kulturních návyků našeho civilizačního okruhu, jako je hygiena, zdravotní stav a péče o zdraví, kultura chování, řeči a vystupování.

Nezabývá se ani hodnotovou orientací, která je pro učitele rovněž závazná, a k ní

patří: láska a úcta k člověku, živé i neživé přírodě, ke kultuře, práci, vědě, umění a mravnosti, k hodnotám pravdy, dobra a krásy.

Na všech těchto složkách učitelské způsobilosti (kvalifikace) záleží úspěšný výkon učitelské profese a životní uspokojení učitele.